

JERZY LANDE

(1886–1954)

11bl. Jag

Jerzy Władysław Lande urodził się 1 listopada 1886 roku w Dorpacie (gubernia liflandzka – obecnie Tartu w Estonii). Taka data urodzin widnieje na świadectwie chrztu Landego i jest używana w większości dokumentów oficjalnych, sam Lande jednak w swych życiorysach podawał jako datę urodzenia 13 listopada 1886 roku (co tłumaczy się różnicą w kalendarzach rosyjskim i polskim). Był synem Michała Walerjana Lande i Michaliny z domu Zakrzewskiej. Ojciec był inżynierem dróg komunikacji w służbie państwowej rosyjskiej, pracującym przy budowie linii kolejowych, z czym związane były częste zmiany miejsca zamieszkania jego rodziny. Zmarł w 1907 roku. Matka do chwili zamążpójścia była nauczycielką prywatną, uczącą tajnie przedmiotów polskich. Zmarła w 1935 roku.

*

Jerzy Lande uzyskał wykształcenie średnie (rosyjskie gimnazjum klasyczne), zdając najpierw jako ekstern egzaminy od klasy I do IV w gimnazjum w Carycynie (późniejszy Stalingrad, obecnie Wołgograd). Następnie był uczniem klas od IV do VI w Gimnazjum Nr 5 w Warszawie, skąd w roku 1903 został wydalony za przynależność do tajnych kółek samokształcenia. Maturę (ze złotym medalem) złożył w II Gimnazjum w Petersburgu w 1905 roku. Czteroletnie studia prawnicze odbył Lande na Wydziale Prawa Cesarskiego Uniwersytetu Petersburskiego, gdzie po raz pierwszy zetknął się z Leonem Petrażyckim, którego wykłady wpłynęły na zainteresowanie się Landego problematyką teorii prawa i historii filozofii prawa oraz doktryn politycznych. Kontakt z Leonem Petrażyckim miał także ogromny wpływ na późniejszą działalność naukową Landego, uznającego go za swojego nauczyciela i mistrza. Studia zakończył Lande w roku 1910, uzyskując tzw. Dyplom I Rzędu na podstawie niepublikowanej pracy „T. Hobbes a prawo naturalne” oraz egzaminów złożonych przed Komisją Państwową. Dyplom ten był uznawany po pierwszej wojnie światowej przez władze polskie za równorzędny ze stopniem doktora (formalnie stopień doktora został uznany po drugiej wojnie światowej, na początku lat pięćdziesiątych). Po ukończeniu studiów, pomimo możliwości pracy naukowej w Petersburgu, głównie z uwagi na trudną sytuację rodzinną (śmierć ojca w 1907 roku, która uniemożliwiła mu także podjęcie dalszych studiów zagranicznych), Lande przeniósł się do Warszawy, gdzie w latach 1911–1915 pracował w adwokaturze, zaś w latach 1917–1921 w administracji tworzącego się państwa polskiego (szersze omówienie tego okresu życia i pracy zawodowej Landego znajduje się w punkcie III biogramu). Praca w praktyce prawniczej nie oznaczała jednak zerwania z pracą naukową – w okresie tym Lande uczestniczył w pracach Towarzystwa Prawniczego, Towarzystwa Psychologicznego oraz Instytutu Filozoficznego, będąc w latach 1920/1921 sekretarzem Sekcji Filozofii Prawa i Nauk Społecznych tego Instytutu. W okresie tym publikuje też Lande kilka drobnych prac i recenzji, wśród których za najważniejszą należy uznać rozprawę *Przedmiot i metody filozofii prawa* („Przegląd Filozoficzny”, 1916).

Rok 1921 przynosi przełom w życiu Landego, który w związku z zaproszeniem go przez Wydział Prawa organizowanego właśnie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie na Katedrę Teorii i Filozofii Prawa rozpoczyna karierę uniwersytecką. 27 lutego 1921 roku Jerzy Lande zostaje powołany na stanowisko zastępcy profesora teorii i filozofii prawa w Uniwersytecie Stefana Batorego. Lande pozostaje kierownikiem

Katedry Teorii i Filozofii Prawa aż do marca 1929 roku, tj. do chwili powołania na Katedrę Teorii i Filozofii Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. W okresie tym Lande przeprowadza habilitację w Uniwersytecie Jagiellońskim. Uchwałą Rady Wydziału Prawa i Administracji z dnia 25 maja 1925 roku zostaje habilitowany jako docent teorii i filozofii prawa (uchwała ta została zatwierdzona przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 4 sierpnia tegoż roku). Następnie, 30 stycznia 1926 roku prezydent RP mianuje go profesorem nadzwyczajnym teorii i filozofii prawa w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie.

W okresie wileńskim Lande prowadził ożywioną działalność naukową i dydaktyczną. Uczestniczył w zorganizowanych przez Uniwersytet Jagielloński ogólnopolskich „Naradach nad teorią prawa” (1923). Przeprowadził słynną i istotną dla rozwoju polskiej teorii i filozofii prawa polemikę z Czesławem Znamierowskim na temat założeń jego socjologicznej koncepcji zaprezentowanej w pracy *Podstawowe pojęcia teorii prawa*, część I: *Układ prawny i norma prawna* (Poznań 1924), przedstawiając recenzję tej pracy („Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne”, 1925). Publikuje wiele prac, przede wszystkim z zakresu metodologicznych zagadnień teorii prawa oraz historii doktryn politycznych, z których za najważniejszą uznaje się artykuł *Norma a zjawisko prawne* („Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne”, 1925). Podejmuje pracę jako sekretarz Komitetu Jubileuszowego, powstałego w związku z 60 rocznicą urodzin i 35 rocznicą pracy naukowej Leona Petrażyckiego (por. *Wobec jubileuszu Leona Petrażyckiego*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne”, 1926). Prowadząc wykłady i seminarium z teorii prawa oraz historii doktryn politycznych i filozoficzno-prawnych, Lande przyczynił się do powstania w Uniwersytecie Stefana Batorego znaczącego ośrodka teorii prawa (w ośrodku tym działali m.in. S. Frydman, J. Zajkowski i inni).

*

Dnia 7 marca 1929 roku prezydent RP mianuje Jerzego Landego profesorem nadzwyczajnym teorii i filozofii prawa w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Od tej chwili Lande kieruje Katedrą Teorii i Filozofii Prawa UJ. 3 lipca 1933 roku Rada Wydziału Prawa i Administracji UJ wnioskuje o mianowanie Jerzego Landego profesorem zwyczajnym. W referacie *Komisji powołanej przez Radę Wydziałową do przedstawienia profesora nadzwyczajnego teorii i filozofii prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego dr Jerzego Landego do nominacji* członkowie Komisji (prof. dr Stanisław Estreicher – dziekan Wydziału, prof. Adam Krzyżanowski i prof. dr Stanisław Gołąb), przedstawiając jednomyślnie wniosek o nominację, piszą o nim m.in., że „Jako wykładowca odznacza się Lande jasnością, rzeczowością i gruntownością, a seminarjum jego cieszy się znaczną frekwencją”. Prezydent RP I. Mościcki 9 maja 1934 roku mianuje Jerzego Landego profesorem zwyczajnym teorii i filozofii prawa na Wydziale Prawa i Administracji UJ. W 1938 roku Lande otrzymuje dwukrotnie (10 maja i 11 listopada) najpierw Brązowy, a potem Srebrny Medal za długoletnią służbę, nadane mu przez rektora UJ. Na początku drugiej wojny światowej Lande jest poddany represjom ze strony okupanta. W ramach akcji „Sonderaktion Krakau” zostaje przewieziony 6 listopada 1939 roku wraz z innymi profesorami UJ do obozu w Sachsenhausen. Zwolniony w lutym 1940 roku, powraca do Krakowa, gdzie pomimo coraz gorszego stanu zdrowia prowadzi wykłady na Tajnym Uniwersytecie aż do końca okupacji, utrzymując się

w tym czasie z wyprzedaży majątku oraz udzielanych prywatnie lekcji języka rosyjskiego. 20 stycznia 1945 roku powraca do pracy w Uniwersytecie, kierując Katedrą Teorii i Filozofii Prawa (przemianowaną z czasem na Zakład Teorii Państwa i Prawa UJ). Do 1952 roku Lande przeprowadza 2 habilitacje i 3 doktoraty, za co otrzymuje w tymże roku nagrodę Ministra Szkolnictwa Wyższego „za osiągnięcia w kształceniu młodych kadr naukowych”. Az do śmierci, spowodowanej ciężką chorobą serca (*angina pectoris*), prowadzi seminarium oraz współpracuje z Komisją Prawniczą oraz Komisją Socjologiczną i Filozoficzną Polskiej Akademii Umiejętności.

Działalność naukowa profesora Landego w Krakowie ogniskuje się wokół podstawowego zadania, jakie sobie postawił, tj. popularyzacji psychologicznej teorii prawa Leona Petrażyckiego i krytycznego rozwijania jego teorii. W latach trzydziestych Lande nadal aktywnie pracuje w Komitecie Jubileuszowym L. Petrażyckiego, przygotowując edycje jego kolejnych prac. Sam tłumaczy z języka rosyjskiego *Wstęp do nauki prawa i moralności. Podstawy psychologii emocjonalnej* (Warszawa 1930) oraz informuje o działalności swego Mistrza (*Leon Petrażycki*, „Przegląd Filozoficzny”, 1932). Jednocześnie stara się pogłębić i uaktualnić koncepcje Petrażyckiego, adaptując je do rozwiązywania problemów szczegółowych z zakresu filozofii i metodologii nauk społecznych (por. *Sprawa teorii prawa*, „Głos Prawa”, 1933; *O tak zwanej socjologii nauki*, „Czasopismo Prawnicze”, 1935; *Socjologia Petrażyckiego*, „Kultura i Społeczeństwo”, wyd. pośmiertnie, 1957) oraz teorii prawa (por. *O ocenach*, „Kwartalnik Filozoficzny”, 1948; *Nauka o normie prawnej*, wyd. pośmiertnie, Lublin 1956). Metodologiczne koncepcje Petrażyckiego stosuje też Lande w swojej działalności dydaktycznej, w szczególności w związku z wygłaszanym na UJ wykładem z historii filozofii prawa (autoryzowane skrypty 1929/30, opublikowane pośmiertnie w części pt. *Zarys historii doktryn politycznych*, Lublin 1957, zaś w całości pt. *Historia filozofii prawa w Studiach z filozofii prawa*, Warszawa 1959).

Zakres zainteresowań naukowych Landego obejmuje problematykę należącą do trzech dyscyplin naukowych: metodologii nauk społecznych, teorii prawa oraz historii doktryn politycznych i prawnych. Jego rozważania filozoficzno-metodologiczne dotyczą szeregu zagadnień epistemologicznych i aksjologicznych. Lande, opierając się na teorii Petrażyckiego, analizuje zarówno procesy psychiczne związane z poznaniem i wartościowaniem (tj. działalność naukową w sensie pragmatycznym), jak i ich wytwory w postaci różnych typów zdań teoretycznych i ocen (tj. działalność naukową w sensie apragmatycznym). Za najważniejsze osiągnięcia naukowe Jerzego Landego należy tutaj uznać przełamanie jednostronności stanowiska psychologicznego, prowadzące do uznania ważności także językowych (semantyczno-logicznych), metodologicznych oraz socjologicznych badań prawa (co pozwoliło jego uczniom na sformułowanie koncepcji wielopłaszczyznowego ujmowania prawa oraz na prowadzenie badań integracyjnych w obrębie prawoznawstwa) oraz bazujące na koncepcjach Petrażyckiego odróżnienie teoretycznego i dogmatyczno-normatywnego podejścia do prawa, pozwalające na rozgraniczenie i uzasadnienie konieczności istnienia zarówno teorii prawa, jak praktycznych dogmatyk prawniczych. W ramach swych rozważań teoretyczno-prawnych Lande przeprowadza także krytykę definicji prawa, zwracając uwagę na błędy metodologiczne, polegające na nieuwzględnieniu cech obiektywnych przy wyodrębnianiu klasy realnej zjawisk lub klasy idealnej norm, mających stanowić

zakres przedmiotowy tego pojęcia. W tym kontekście Lande przeprowadza krytykę koncepcji pozytywistycznych (w szczególności normatywizmu), koncepcji prawnonaturalnych, teorii aprioryczno-dedukcyjnych (Cz. Znamierowskiego) oraz teorii „nawnie realistycznych”. Ponadto, krytykując doktryny prawa natury, Lande podąża śladami swojego Mistra i przeciwstawia im koncepcję teleologicznej polityki prawa, którą odróżnia od nich jej naukowy charakter. W swych rozważaniach zaliczonych przez niego do „analitycznej części teorii prawa” bada także Lande normę prawną, analizując problemy jej struktury oraz charakteru norm heteronomicznych (tetycznych) i autonomicznych (aksjologicznych). Analizuje także dogłębnie zagadnienie stosunku prawnego, w szczególności podnosząc zarzuty wobec różnych wariantów „nawnie realistycznych” koncepcji tego stosunku. Natomiast w obrębie zainteresowań badawczych związanych z historią doktryn politycznych i prawnych za najważniejsze osiągnięcie Landego uznaje się jego próbę ujęcia historii doktryn jako nauki przyczynowej, krytycznie analizującej społeczne uwarunkowania poglądów na prawo i jego funkcje. W związku z tak określonym celem poznawczym tej dyscypliny przeprowadza Lande krytyczną analizę socjologii nauki, uwypuklając jej zasadnicze błędy metodologiczne i niepotrzebne zaangażowanie metafizyczne. Przedstawia także pozytywny program budowy socjologii nauki, mającej dawać ogólne podstawy wyjaśniania szczegółowych problemów powstających w ramach historii doktryn. Nie sposób także nie wspomnieć o osobistym wkładzie Landego w rozwój tej ostatniej dyscypliny, polegającym w szczególności na opracowaniu zarysu historii doktryn politycznych i myśli politycznej w Europie do XVII wieku. Podsumowując, należy podkreślić, że najbardziej charakterystyczne dla całej działalności naukowej Landego jest jego krytyczne nastawienie w stosunku do niezadowolającego stanu, w jakim znajdowały się liczne nauki humanistyczne. Jego celem było ciągle unaocznianie błędów i niedorozwoju teorii prawa oraz szeregu dyscyplin pokrewnych, połączone wszakże ze znaczącymi staraniami w kierunku poprawy tego stanu rzeczy.

W odniesieniu do swej działalności naukowej i dydaktycznej stawiał sobie Lande bardzo wysokie wymagania merytoryczne i formalne, co częściowo tłumaczy stosunkowo niewielką liczbę jego publikacji. Wykształcił, zwłaszcza w okresie powojennym, liczne grono wybitnych uczniów (M. Borucka-Arctowa, K. Opalek, J. Wróblewski, G.L. Seidler i inni). Uczniowie ci zgodnie podkreślają jego sumienność i wnikliwość badawczą, wielką dbałość o poprawność językową i język polski w ogóle (por. jego artykuł *W sprawie polityki językowej*, „Język Polski”, 1947) oraz wyjątkową uczciwość i szlachetność tego „filozofa-filantropa” (określenie użyte przez K. Opalka). Jak pisał jeden z jego najwybitniejszych uczniów w poufnej „Charakterystyce Prof. Jerzego Landego” (z 5 października 1951), „Podkreślić tu trzeba, że podejście profesora do studentów jest życzliwe, a atmosfera pracy u niego, nie będąc atmosferą marksistowską, wytwarza jednak pozytywne warunki dla dojścia do prawdziwie naukowych pozycji”. Takie tolerancyjne i w zasadzie apolityczne podejście profesora Landego (które nie przeszkadzało mu z całą stanowczością krytykować poglądy, które uznawał za niesłuszne, np. pozytywizm prawniczy, normatywizm Kelsena, koncepcje prawnonaturalne czy też „nieszczęsną koncepcję” *Kulturwissenschaft*), połączone z wysokim poziomem naukowym, spowodowało jednak, że zwłaszcza przed drugą wojną światową jego prace nie cieszyły się należnym im uznaniem. Dopiero dzięki staraniom

jego licznych uczniów idee Landego zostały rozwinięte i spopularyzowane. Popularyzacji tej nie sprzyjała jednak panująca w okresie powojennym oficjalna ideologia marksistowska.

*

Profesor Jerzy Lande nigdy nie należał do żadnej partii albo organizacji politycznej. Liczne fakty z jego życia dowodzą jednak jednoznacznie jego patriotycznego zaangażowania w sprawy publiczne.

Po ukończeniu studiów podjął Lande 21 sierpnia 1910 roku pracę jako pomocnik adwokatów przysięgłych (aplikant adwokacki) Warszawskiej Izby Sądowej, którą jednak przerwał w sierpniu 1915 roku w związku z zajęciem Warszawy przez Niemców (formalnie pozostawał w tej pracy do 5 lutego 1917 roku). W latach 1915–1917 brał Lande udział w pracach organizacyjnych Straży Obywatelskiej (do chwili przejścia jej przez Niemców), biura prawnego Komitetu Obywatelskiego, organizował Sądy Obywatelskie i brał udział w działalności Rady Głównej Opiekuńczej. Dnia 5 lutego 1917 roku rozpoczął pracę w Departamencie Sprawiedliwości Królestwa Polskiego na stanowisku Sekretarza Departamentu (akt mianowania dokonanego przez Wielkiego Marszałka Koronnego Józefa Mikułowskiego-Pomorskiego z Tymczasowej Rady Stanu datowany jest na 27 lutego, z mocą wsteczną od 5 lutego). Szybko (15 października 1917) awansował na stanowisko Sekretarza Generalnego tego Departamentu. Od 30 stycznia 1918 roku pracował jako Radca Ministerialny początkowo w Ministerstwie Sprawiedliwości Rady Regencyjnej, a następnie (od 30 września 1918) jako Sekretarz Generalny tegoż Ministerstwa, oddelegowany (od września 1919 roku) do służby w Sekcji Ustawodawczej.

W czasie wojny z bolszewikami Lande ochotniczo zaciągnął się 14 sierpnia 1920 roku do Wojska Polskiego, służąc od 25 sierpnia do 28 października tegoż roku jako kanonier w 1 batalionie Dyonu Artylerii Zenitowej i m.in. uczestnicząc w bitwie o Grodno. Powróciwszy do służby w Ministerstwie Sprawiedliwości, pracował w nim aż do udzielenia mu przez Ministra Sprawiedliwości 7 marca 1921 roku urlopu bezpłatnego (z datą 1 marca 1921) w związku z objęciem przez Landego stanowiska zastępcy profesora w Uniwersytecie Stefana Batorego. Dekretem z 2 maja 1923 roku prezydent RP „za zasługi położone w polu organizacji i administracji sądownictwa Rzeczypospolitej Polskiej zaliczył Pana Jerzego Landego Radcę Ministerialnego w Ministerstwie Sprawiedliwości w poczet Kawalerów Orderu Odrodzenia Polski nadając mu odznaki Krzyża Oficerskiego tego orderu”. W służbie państwowej pozostał Lande formalnie do 29 marca 1926 roku, kiedy to został zwolniony ze stanowiska w Ministerstwie Sprawiedliwości w związku z wcześniejszym (30 stycznia 1926) mianowaniem go na stanowisko profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu w Wilnie.

W trakcie swej kariery uniwersyteckiej Lande, według świadectwa jednego z jego uczniów, zawsze zachował niezależną postawę obywatelską, m.in. podpisując protest brzeski. Także w czasie okupacji hitlerowskiej udzielał pomocy i opieki swym dawnym uczniom i studentom Tajnego Uniwersytetu.

W okresie międzywojennym jedną z głównych pasji Landego była wspinaczka wysokogórska. Przez wiele lat działał w Klubie Wysokogórskim i Zarządzie Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego. Zarówno przed wojną, jak po wojnie opublikował

(na łamach „Wierchów” i „Taternika”) wiele wspomnień tatrzańskich, cechujących się piękną formą literacką, oraz własnych zdjęć o tematyce górskiej (był zamiłowanym fotografikiem). Oprócz tego, w latach młodości, działał także na niwie sportowej, jako instruktor wioślarstwa w Akademickim Związku Sportowym.

Jerzy Lande, po długiej i ciężkiej chorobie serca zmarł 10 grudnia 1954 roku w Krakowie i tu też został (14 grudnia) pochowany na cmentarzu na Salwatorze.

Tomasz Gizbert-Studnicki
Andrzej Grabowski

Bibliografia

Akta personalne Jerzego Landego, Archiwum UJ: S II 619.

Groszyk H., wstęp do: Jerzy Lande, *Zarys historii doktryn politycznych*, Lublin 1957, s. 5–7.

Opalek K., *Profesor Jerzy Lande (1886–1954). Wspomnienie pośmiertne*, Zeszyty Naukowe UJ – Prawo, nr 1, Kraków 1955, s. 167–171.

Opalek K., *Prof. dr Jerzy Lande (1886–1954)*, „Nowe Prawo”, 1955, z. 2, s. 260–261.

Opalek K., *Lande Jerzy*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVI/1, z. 68 (1971), s. 467–468.

Wróblewski J., *Jerzy Lande jako teoretyk prawa*, wstęp do: Jerzy Lande, *Studia z filozofii prawa* [oprac. K. Opalek], PWN, Warszawa 1959, s. 5–82 (tamże znajduje się pełna bibliografia prac Jerzego Landego).